

УДК 82.01/09(100):821.09(410)(=521)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-22>

Мирослава ДОВГАНИЧ,
orcid.org/0000-0003-4172-178X
аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) myroslava.wwjd@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ТВОРЧОСТІ КАДЗУО ІШІГУРО: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

XXI століття ставить перед фахівцями в галузі літератури нову актуальну проблему, пов'язану з процесом світової глобалізації, внаслідок чого стає складно говорити про стійкі традиції тієї чи іншої культури, відображені в літературних творах, адже саме поняття «національна література» часом піддається істотним змінам. Безперервна взаємодія й діалог культур породили загальносвітовий феномен мультикультуралізму. У статті проаналізовано провідні тенденції та особливості розвитку сучасного літературного процесу в умовах глобалізації, що дає змогу зрозуміти всю складність і дискусійність нашої дійсності, а також розкрито питання формування концепції мультикультуралізму в літературознавчому аспекті на прикладі романів англійського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро. Визначено основні теми й напрями сучасної літератури; розглянуто сутність поняття «мультикультуралізм» та особливості формування мультикультурного простору; проаналізовано наслідки впливу процесів глобалізації на функціонування мультикультурної моделі сучасної Великобританії; окреслено специфіку інтерпретації категорій «історія» та «пам'ять» письменниками-мультикультуралістами; досліджено багатоаспектність прояву мультикультуралізму в творчості Кадзуо Ішігуро; визначено особливості художнього синтезу двох культур – східної та західної – в романах автора як відображення своєрідності літературного мультикультуралізму. Власне, встановлено, що мультикультуралізм – це досить нове явище для світової літературної культурології, що виражає особливий шлях безконфліктного спільного існування в одному оточенні безлічі різних суспільних груп. Культурне розмаїття виступає основною характеристикою сучасного суспільства. В Британії мультикультуралізм перш за все передбачає включення елементів культур іммігрантів із країн «третього світу» в її власне культурне поле. Одним із художніх засобів освоєння «чужої» культури й кращого пізнання «своєї» в творах письменників-мультикультуралістів виступає неоміфологізм, що спонукає читача до філософського осмислення дійсності з орієнтацією на позачасові цінності й константи. Ключовими темами сучасних творів є історія та пам'ять. Однак сюжети минулого отримують нове оформлення, зумовлене постколоніальною дійсністю. Кадзуо Ішігуро зосереджується на внутрішньому світі протагоніста та людській душі, психічний стан якої він визнає найбільшою цінністю.

Ключові слова: глобалізація, етнокультурна ідентичність, історія, Кадзуо Ішігуро, мультикультуралізм, неоміфологізм.

Myroslava DOVHANYCH,
orcid.org/0000-0003-4172-178X
Postgraduate Student at the Department of the Theory and Practice of Translation
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) myroslava.wwjd@ukr.net

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF MODERN LITERARY PROCESS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND FORMATION OF THE CONCEPT OF MULTICULTURALISM (ON THE EXAMPLE OF KAZUO ISHIGURO'S WORKS)

The 21st century poses a new topical issue for literary experts related to the process of globalization. As a result, it becomes difficult to talk about the stable traditions of the culture reflected in literary works, because the very concept of “national literature” sometimes changes significantly. Continuous interaction and dialogue among cultures gave rise to the global phenomenon of multiculturalism. The article analyzes key tendencies and peculiarities of the modern literary process in the context of globalization, which allows us to understand the complexity and debatability of our reality, as well as the formation of the concept of literary multiculturalism on the example of the literary works of a British novelist of Japanese origin Kazuo Ishiguro. The main themes and directions of modern literature have been determined; the essence of the concept of «multiculturalism» and the characteristic features of formation of multicultural space have been considered; the consequences of the influence of globalization processes on the functioning of the multicultural model of modern Great Britain have been analyzed; the specifics of interpretation of the categories “history” and “memory”

by multicultural writers have been outlined; the multifaceted manifestation of multiculturalism in Kazuo Ishiguro's works has been studied; the peculiarities of the artistic synthesis of two cultures – Eastern and Western in the author's novels as the reflection of the originality of literary multiculturalism have been determined. Conducted investigation proved that multiculturalism is a rather new phenomenon in world literary culturology, which expresses a special way of conflict-free coexistence in an inhomogeneous environment of many different social groups. Cultural diversity is the main characteristic of modern society. In Britain, multiculturalism primarily involves incorporating elements of the cultures of immigrants from «third world» countries into its own culture. Neomythologism in the literary works of multicultural writers encourages the reader to focus on timeless values and constants. The key themes of modern works are history and memory. However, the plots of the past get a new design, due to postcolonial reality. Kazuo Ishiguro focuses on the inner world of the protagonist and the human soul, whose mental state he recognizes as the greatest value.

Key words: globalization, ethnocultural identity, history, Kazuo Ishiguro, multiculturalism, neomythologism.

Постановка проблеми. Дослідження літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття надзвичайно актуальне, адже йдеться про своєрідний підсумок художніх та естетичних пошуків усього минулого століття та перспективу розвитку творчості письменників сьогодення. Крім того, аналіз тенденцій новітнього літературного процесу дає змогу зрозуміти всю складність і дискусійність дійсності. Літературні твори не лише втілюють у собі естетичні цінності, але й мають здатність впливати на світосприйняття людини.

Більшість літературознавців сходиться на думці про те, що сучасна література характеризується змінами в стилях і напрямках, відповідає на виклики часу, водночас тяжіє до пошуку універсальної мови, що синтезує всі художні засоби, вироблені мистецтвом (Сидорова, 2005: 7). У літературі, як і в інших сферах життя, простежується тенденція глобалізації. Згадуючи представників різних національних літератур, зокрема англосаксонської, польської чи німецької, науковці здебільшого вживають термін «світова література» й говорять про загальні особливості сучасного літературного процесу, тією чи іншою мірою притаманні всім етнічним групам (Modood, 2013: 23). Сприяють цьому широке використання в міжнародних комунікаціях англійської мови, вільний доступ до інформації, зокрема списків бестселерів, рейтингів, премій, зростання ролі електронних технологій та засобів електронної комунікації, можливість одночасної співпраці авторів, що роз'єднані в просторі. Породженням тотальних глобалізаційних процесів став мультикультуралізм, що відображається також у сфері культури.

Аналіз досліджень. «Нинішній інтерес до проблеми мультикультуралізму пов'язаний із тим, що культурні відмінності в суспільстві, організованому у формі держави, не тільки не зникають або згладжуються, але й, навпаки, проявляють очевидні тенденції до зростання», – зазначає Г. Тернборн (Тернборн, 2001: 9). Дослідженню літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століття присвячені праці Н. Глейзера (Glazer, 1997: 14),

Н. Кіреєвої (Киреева, 2004: 4), С. Толкачова (Толкачев, 2003: 10). Творчість Кадзуо Ішігуро в контексті мультикультуралізму стала об'єктом літературознавчих розвідок і літературно-критичних статей таких українських і зарубіжних учених, як С. Вонг (Wong, 2018: 26), Д. Дроздовський (Дроздовський, 2017: 3), В. Ланова (Ланова, 2019: 5), О. Павлова (Павлова, 2011: 6), О. Сидорова (Сидорова, 2018: 8), Б. Шаффер (Shaffer, 1998: 25). Дослідження поезики літературного мультикультуралізму й творів його представників – це один із ключових напрямів сучасного літературознавства, проте поглиблене та всебічне вивчення цього явища в межах українського літературознавства тільки починається.

Мета статті – проаналізувати провідні тенденції та особливості розвитку сучасного літературного процесу в умовах глобалізації; розкрити багатоаспектність прояву мультикультуралізму в творчості Кадзуо Ішігуро.

Виклад основного матеріалу. Проблема множинності культурних традицій у літературі вийшла на перший план у середині минулого століття й сприяла виникненню нового поняття – «мультикультура». Водночас почала вироблятися концепція мультикультуралізму, в основі якої лежить прагнення кожного етносу до збереження своїх традицій і специфічних рис у рамках єдиної національної культури (Parekh, 2000: 24). Визначальна особливість британської мультикультурної парадигми полягає в тому, що рідною мовою письменників, якою вони не тільки спілкуються, але й пишуть твори, незалежно від їх етнічного походження залишається англійська. Це дає змогу відносити їх до загальнонаціональної літератури Британії. Проте автори привносять у неї також колорит власних етнокультур.

Американський соціолог Н. Глейзер визначає мультикультуралізм як «комплекс різноманітних процесів розвитку, в ході яких на протигагу єдиній національній культурі розкривається багато культур» (Glazer, 1997: 14). Мультикультурний художній дискурс виникає тоді, коли перетина-

ються дві або більше (в разі змішаних етнокультурних коренів письменника) культурні традиції. Він охоплює різні національно-культурні складові частини. Важлива особливість мультикультурного художнього дискурсу – це здатність автора вийти за межі своєї етнічної приналежності та вжитися в контекст культури, в якій він проживає й мовою якої створює твори (Ланова, 2019: 5). В цьому сенсі набуття мультикультурної ідентичності можна розглядати як процес збагачення власної культурної ментальності. Засвоєння різних культурних традицій сприяє формуванню гібридної ментальності й створює прецедентний простір для взаємозбагачення, переосмислення ціннісних засад і їхньої подальшої взаємодії. О. Сидорова слушно зауважує, що в сучасному світі ставляться під сумнів усталені канони, переглядається концепція національної самосвідомості та взаємин культур, а монолітна культура все частіше поступається культурному різноманіттю (Сидорова, 2018: 8). Виявом глобалізму в літературі також стало зміщення акценту зі світорозуміння (пізнання) на світовідчуття (несвідоме пристосування).

Твори мультикультуралістів рівною мірою належать національній і європейській культурним традиціям. М. Бредбері оцінює роль та місце традицій у британському літературному процесі таким чином: «Важливі культурні досягнення останніх десятиліть, новий інтернаціоналізм у рамках британської літератури, тісно пов'язаний із виникненням у світовому масштабі постколоніальних і мультиетнічних літератур. Цей літературний напрям відрізняється від літератур країн Співдружності, третього світу чи літератури етнічних меншин тим, що письменники, про яких йдеться (Кадзуо Ішігуро, Салман Рушді, Шива Найпол), пишуть про батьківщину або про власний емігрантський досвід зсередини британського літературного процесу, до якого вони належать. Асиміляція в британську культуру для тих, хто живе в Англії, перестала бути недосяжним ідеалом» (Bradbury, 1987: 12).

Творчість народів, раніше колонізованих Британією, останніми десятиліттями також увійшла в літературознавство під назвою «постколоніальна література». Крім хронологічного та географічного, термін «постколоніальний» передбачає змістовий аспект, а саме відображення у творах протистояння між Сходом та Заходом, взаємовпливу колонізованої та колонізуючої культур. Провідний жанр у такій літературі, на думку С. Толкачова, – це децентралізований, транснаціональний, інтерлінгвальний, міжкультурний роман (Толкачев, 2003: 10). Такий літературний жанр відображає

нерозривний зв'язок часу й простору, що полягає в їхньому взаємозв'язку і взаємовпливі. Філософський аспект постколоніальних творів стосується переоцінки, перегляду та постійного оновлення усталених поглядів на сутність національних літератур, культури й етнокультурної ідентичності.

Творчість британського письменника японського походження, лауреата Нобелівської премії 2017 року Кадзуо Ішігуро – яскравий приклад постколоніального дискурсу та мультикультурної літератури. Дослідники С. Вонг і Б. Шаффер виражають своє уявлення про творчу еволюцію автора як «перехід» від вузькокультурного світобачення до мультикультурного або «надкультурного» (Wong, 2018: 26; Shaffer, 1998: 25). Насправді він належить одночасно двом світам, життєвим філософіям та культурно-літературним традиціям. Оригінальне поєднання західних і східних мотивів стає можливим завдяки активному застосуванню письменниками-мультикультуралістами постмодерністських технік письма, зокрема просторово-часових зміщень, фрагментарності оповіді, введення інтертекстуальності та гібридних, симулякральних персонажів. Г. Чхартішвілі зауважує, що «нова «східно-західна» література має очевидні ознаки андрогенності: в неї одна голова, але два обличчя (одне звернене до сходу, інше – до заходу), два серця, подвійний зір і максимально міцний опорно-руховий апарат» (Чхартішвілі, 1996: 11). Кадзуо Ішігуро постулює себе «громадянином світу», «міжнародним» письменником. «Моя мета – писати міжнародні романи», – говорить автор, маючи на увазі твори, однаково близькі й зрозумілі людям різних національностей (Ishiguro et al., 2005: 22).

Магістральними темами сучасних творів є історія та пам'ять. Тут відомі історичні події переосмислюються, «розшифровуються», а іноді навіть зазнають змін. Сюжети минулого отримують нове оформлення, зумовлене постколоніальною дійсністю, завдяки чому герої можуть вибудовувати власну ідентичність. В ході знайомства з творами письменників-мультикультуралістів реципієнт починає по-новому сприймати той чи інший історичний період; зміщуючи акценти в оцінці подій, автори закликають нас до діалогу. Розглядаючи творчість К. Ішігуро, можемо виявити механізми реконструкції подій у переломні моменти історії, простежити найбільш чутливі для розуміння різних явищ сторони творчої особистості, що приховані від очей пересічної людини. О. Сидорова акцентує увагу на тому, що історія в романах К. Ішігуро подана крізь призму долі окремих людей і передана через спонтанно виникаючі

ностальгічні спогади (Сидорова, 2005: 7). Больові точки світової історії (атомне бомбардування в Нагасакі, післявоєнний занепад Британської імперії, вторгнення Японії до Китаю), важливість пам'яті й забуття, емоційні та психологічні травми, нанесені героям війною, – теми, що тією чи іншою мірою відображені письменником у всіх його творах. К. Ішігуро часто використовує прийом «ненадійного оповідача». Реципієнт так до кінця й не може визначити ступінь достовірності викладених наратором подій (Павлова, 2011: 6). Пам'ять – це певний закодований сенс (закодований не тільки мовою, але й самою історією), який більшою мірою доступний представнику однієї культури й породжує труднощі розуміння для представника іншої культури (Parekh, 2000: 24).

Твори мультикультурних письменників часто присвячені темі «причетності» людської особистості до того чи іншого народу або моменту історії, однак у їхньому підтексті постійно присутня думка про нестійкість і невизначеність справжнього світоустрою, що сформувався в результаті насильницького переміщення багатьох народів у період колоніалізму й зараз нерозривно пов'язаний з історією міграції. Н. Кіреєва слушно зауважує, що британську літературу постмодерністського періоду особливо вирізняє «одержимість історією, хоча й вельми своєрідною» (Кіреєва, 2004: 4).

В центрі сучасного роману перебуває людина. Саме тому значно частіше зустрічаються романи про минуле, а не про майбутнє. Автор має на меті відтворити умови людського існування, проаналізувати мотиви вчинків, передати відчуття й переживання протагоністів, які пережили катастрофу й намагаються оговтатися та спокутувати свої провини. В прозі К. Ішігуро представлено конфлікт між традиціями та вимогами «нового» світу. Герої його романів належать до різних вікових категорій і різняться своєрідними ідеями, думками, життєвими поглядами й позиціями.

Включення до контексту літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття мемуарів – спогадів про минуле, переломлених у творчій свідомості письменника – викликає особливий інтерес реципієнта та вищий ступінь емоційного сприйняття твору. Втілення минулого в сьогоденні характерне для всіх романів К. Ішігуро. Автор стає творцем особливого художнього світу, де реальність і творча інтерпретація рівноцінні. Категорія ностальгії в його текстах стає особистою й водночас універсальною тугою за минулим (Белова, 2012: 2).

Науковці відзначають, що до провідних тенденцій сучасного літературного процесу варто віднести складність і багатоголосся (Толкачев,

2003: 10). Письменники експериментують зі змістом і жанрами, стилями, мовою та засобами вираження. Кадзуо Ішігуро вдається також до жанру антиутопії, історичного роману, використовує елементи детективу, фентезі. Автор пише романи, сценарії, оповідання (Ланова, 2019: 5).

Одним із художніх засобів освоєння «чужої» культури й кращого пізнання «своєї» в творах постколоніальних письменників виступає неоміфологізм, що спонукає читача до філософського осмислення дійсності з орієнтацією на позачасові цінності й константи («Похований велетень» Кадзуо Ішігуро). Велетень постає в романі як хто-нічна істота з руйнівною силою, проте його образ також має амбівалентний характер, оскільки в ньому поєднуються добро й зло, що загалом характерно для міфологічної свідомості. Під час створення романного світу автор використовує різні міфологічні традиції (античну, кельтську, скандинавську), деякі історичні реалії, а також елементи лицарського роману та епосу.

Неоміфологічне мистецтво спрямоване на створення нових культурних міфів у мистецтві ХХ століття, головним критерієм яких стало естетичне освоєння буття, прирівняне до гри як фактору ірраціональної творчої свідомості. Однак у неоміфологічному сприйнятті водночас зберігається архетипове зерно міфу, тобто трактування світу через систему фантастичних символів, позаісторичне пояснення історії, становище підпорядкованості й безсилля перед незбагненими силами долі. У ролі неоміфологічного простору виступає видозмінена під художнім поглядом реальність, яка інтерпретується через фантастичну міфологію гри, що виконує функцію універсальної категорії людського існування й тягне за собою вихід за рамки історичного процесу, подолання «жахіть історії» та втечу в уявний світ міфу (Барт, 1989: 1). В оновленому статусі модернізований міф якщо й використовує факти реальності, то в художньому трактуванні, з точки зору «надприродного», розкриваючи «творчу активність» героїв.

Активне звернення мистецтва й літератури до різних форм міфомислення – одна з важливих тенденцій їх розвитку в сучасному світі. Така активна зацікавленість міфом викликана такими причинами: актуальність міфу усвідомлюється в напрямі інтересу до архаїчних традицій; міф розглядається як матеріал, що дає змогу розкрити специфіку архаїчного мислення, тобто своєрідної «першооснови» ментальності сучасної людини; за допомогою міфу видається можливим вирішення глобальних проблем буття; позаісторичне минуле міфу трактується як символічний прото-

тип тем, значущих в усі часи (Bromley, 2000: 13). Завдяки міфу розкриваються позачасові та позаіндивідуальні цінності, тому саме він вважається універсальним засобом розкриття основних проблем і протиріч сучасності. В романі К. Ішігуро знаходять відображення увага до долі конкретної людини, переживання національного минулого у співвіднесенні з особистим і загальна гуманістична спрямованість твору.

Висновки. Мультикультурний світогляд, притаманний письменникам-мігрантам та відображений в особливостях жанрової природи їхніх творів, стає однією з найбільш важливих форм пізнання, сформованих у просторі домінуючої культури, й спонукає до переосмислення складних і різноманітних полікультурних реалій. Результатом творчості авторів-мультикультуралістів є поява так званого третього простору культури й літератури, який стає майданчиком для переосмислення сформованих стереотипів.

Попри те, що наука й техніка стрімко розвиваються, суспільство переживає чергову кризу переоцінки наслідків цього прогресу, адже відсутній гармонійний зв'язок між людством і природою, матеріальні цінності домінують над духовними. Письменник звертається до найбільш злободенних проблем сучасної цивілізації, зокрема війни,

сирітства, самопожертви, етичних аспектів клонування людей, збуту наркотичних засобів, викрадення людей, збереження «людяності». Кадзуо Ішігуро зосереджується на внутрішньому світі протагоніста та людській душі, психічний стан якої він визнає найбільшою цінністю.

Питання, що піднімаються автором, зазвичай тісно пов'язані з проблемами етнокультурної пам'яті та замовчуваної або відсутньої історії, а також із транснаціональним, кросс-культурним перетином кордонів. Ці кордони проходять не тільки в геополітичних просторах, між країнами й народами, але й насамперед усередині людської особистості.

В еволюції творчих установок К. Ішігуро спостерігається все більше тяжіння до абстракції та «універсальності» тем і форм, а також звернення до притчової умовності та елементів фантастики. Відштовхуючись у своїй прозі від соціально-культурного варіанта мультикультуралізму, письменник звертається до його філософських передумов, зокрема до «зіткнення» задля того, щоби зрозуміти іншого, взаємодіяти з ним і в процесі такої взаємодії зрозуміти й віднайти самого себе. Розповідаючи про долю інших людей, герої К. Ішігуро приходять до усвідомлення власного місця в житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. Из книги «Мифологии». Избранные работы: Семиотика: Поэтика. Москва : ИГ Прогресс, 1989. 616 с.
2. Белова Е. Поэтика романа Кадзуо Исигуро «Не отпускай меня» (к проблеме художественного мультикультуралізма) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья». Воронеж, 2012. 17 с.
3. Дроздовський Д. Митець плінного світу. Нобелівська премія з літератури 2017 року. *Вісник НАН України*. 2017. № 12. С. 73–76.
4. Киреева Н. Постмодернизм в зарубежной литературе. Москва : Флинта-Наука, 2004. 216 с.
5. Ланова В. Від японського до мультикультурного роману (творчість К. Ішігуро). *Записки з романо-германської філології*. 2019. № 1 (42). С. 162–170.
6. Павлова О. Категории «история» и «память» в романах Дж. М. Кутзее и К. Исигуро. *Знание. Понимание. Умение*. 2011. № 2. С. 192–196.
7. Сидорова О. Британский постколониальный роман последней трети XX века в контексте литературы Великобритании. Екатеринбург : издательство Уральского университета, 2005. 262 с.
8. Сидорова О. Кадзуо Исигуро. Писатель в «зыбком мире». *Вопросы литературы*. 2018. № 4. С. 301–318.
9. Тернборн Г. Мультикультуральные общества. *Социологическое обозрение*. 2001. Т. 1. № 1. С. 50–67.
10. Толкачев С. Мультикультурный контекст современного английского романа : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.01.03. Москва, 2003. 60 с.
11. Чхартишвили Г. Но нет Востока и Запада нет. *Иностранная литература*. 1996. № 9. С. 254–264.
12. Bradbury M. No, Not Bloomsbury. L., 1987. 192 p.
13. Bromley R. Narratives for New Belonging. Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd., 2000. 182 p.
14. Glazer N. We Are All Multiculturalists Now. Cambridge, Mass. and London England : Harvard University Press, 1997. 179 p.
15. Ishiguro K. A Pale View of Hills. N.Y. : Vintage International, 1982. 184 p.
16. Ishiguro K. An Artist of the Floating World. N.Y. : Vintage International, 1989. 210 p.
17. Ishiguro K. Never Let Me Go. L. : Faber and Faber, 2005. 304 p.
18. Ishiguro K. The Buried Giant. L. : Faber and Faber, 2015. 352 p.
19. Ishiguro K. The Remains of the Day. L. : Faber and Faber, 1982. 258 p.
20. Ishiguro K. The Unconsoled. L. : Faber and Faber, 1995. 544 p.
21. Ishiguro K. When We Were Orphans. N.Y. : Vintage International, 2001. 313 p.

22. Ishiguro K., Moore M., Sontheimer M. Spiegel Interview with Kazuo Ishiguro: Remain Fascinated by Memory. *Spiegel*. 2005. No. 10. P. 22–24.
23. Modood T. *Multiculturalism: A civic idea*. Cambridge, 2013. 243 p.
24. Parekh B. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Cambridge, 2000. 379 p.
25. Shaffer B. *Understanding Kazuo Ishiguro*. Columbia : University of South Carolina Press, 1998. 160 p.
26. Wong C. *Kazuo Ishiguro*. Oxford University Press, 2018. 128 p.

REFERENCES

1. Bart R. Iz knigi “Mifologii”. *Izbranny’e raboty’*: Semiotika: Poe’tika [From the book “Mythology”. Selected works: Semiotics: Poetics]. Moscow: IG Progress, 1989. 616 p. [in Russian].
2. Belova E. Pojetika romana Kadzuo Isiguro “Ne otpuskaj menja” (k probleme hudozhestvennogo mul’tikul’turalizma): avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk: spec. 10.01.03 “Literatura narodov stran zarubezh’ja” [The poetics of Kazuo Ishiguro’s novel “Never Let Me Go”]. Voronezh, 2012. 17 p. [in Russian].
3. Drozdovs’kyi D. I. Mytets’ plynnoho svitu. Nobelivs’ka premiiia z literatury 2017 r. [An Artist of the Floating World. The Nobel Prize in Literature for 2017]. *Visnyk NAN Ukrainy*. 2017. No. 12. Pp. 73–76 [in Ukrainian].
4. Kireeva N. Postmodernizm v zarubezhnoj literature [Postmodernism in foreign literature]. Moscow: Flinta-Nauka, 2004. 216 p. [in Russian].
5. Lanova V. Vid japons’kogo do mul’tikul’turnogo romanu (tvorchist’ K. Ishiguro) [From a Japanese to a multicultural novel (literary works of K. Ishiguro)]. *Zapiski z romano-germans’koi filologij*. 2019. No 1 (42). Pp. 162–170 [in Ukrainian].
6. Pavlova O. Kategorii “istorija” i “pamjat” v romanah Dzh. M. Kutzee i K. Isiguro [Categories «history» and «memory» in the novels of J. M. Kutzee and K. Ishiguro]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. 2011. No 2. Pp. 192–196 [in Russian].
7. Sidorova O. Britanskij postkolonial’nyj roman poslednej treti XX veka v kontekste literatury Velikobritanii [British postcolonial novel of the last third of the twentieth century in the context of British literature]. Ekaterinburg: Izdatel’stvo Ural’skogo universiteta, 2005. 262 p. [in Russian].
8. Sidorova O. Kadzuo Isiguro. Pisatel’ v “zybkom mire” [Kazuo Ishiguro. An Artist in the “Floating World”]. *Voprosy literatury*. 2018. No 4. Pp. 301–318 [in Russian].
9. Ternborn G. Mul’tikul’tural’ny’e obshhestva [Multicultural societies]. *Socziologicheskoe obozrenie*. 2001. T. 1. No 1. Pp. 50–67 [in Russian].
10. Tolkachev S. Mul’tikul’turnyj kontekst sovremennogo anglijskogo romana: avtoref. dis. dokt. filol. nauk: spec. 10.01.03 [The multicultural context of the modern English novel]. Moscow, 2003. 60 p. [in Russian].
11. Chhartishvili G. No net Vostoka i Zapada net [But there is no East and no West]. *Inostrannaja literatura*. 1996. No 9. Pp. 1–12 [in Russian].
12. Bradbury M. *No, Not Bloomsbury*. L., 1987. 192 p.
13. Bromley R. *Narratives for New Belonging*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2000. 182 p.
14. Glazer N. *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge, Mass. and London England: Harvard University Press, 1997. 179 p.
15. Ishiguro K. *A Pale View of Hills*. N.Y.: Vintage International, 1982. 184 p.
16. Ishiguro K. *An Artist of the Floating World*. N.Y.: Vintage International, 1989. 210 p.
17. Ishiguro K. *Never Let Me Go*. L.: Faber and Faber, 2005. 304 p.
18. Ishiguro K. *The Buried Giant*. L.: Faber and Faber, 2015. 352 p.
19. Ishiguro K. *The Remains of the Day*. L.: Faber and Faber, 1982. 258 p.
20. Ishiguro K. *The Unconsoled*. L.: Faber and Faber, 1995. 544 p.
21. Ishiguro K. *When We Were Orphans*. N.Y.: Vintage International, 2001. 313 p.
22. Ishiguro K., Moore M., Sontheimer M. Spiegel Interview with Kazuo Ishiguro: Remain Fascinated by Memory. *Spiegel*. 2005. No 10. Pp. 22–24.
23. Modood T. *Multiculturalism: A civic idea*. Cambridge, 2013. 243 p.
24. Parekh B. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Cambridge, 2000. 379 p.
25. Shaffer B. *Understanding Kazuo Ishiguro*. Columbia: University of South Carolina Press, 1998. 160 p.
26. Wong C. *Kazuo Ishiguro*. Oxford University Press, 2018. 128 p.